

Lembranzas da escola de antano

Juan Fernández Casal

jfcasal@hotmail.es

Debuxos de José Coto

Resumo. Ofrécenos Juan Fernández Casal, mestre xubilado e habitual colaborador desta revista, o testemuño fidedigno e próximo da vida, da difícil vida, daqueles mestres-pioneiros que, con dedicación case heroica, serviron escolas rurais nos recantos máis arredados de Galicia nunha época, afortunadamente xa superada, que os adiantos técnicos e servizos elementais (carreiteiras, luz eléctrica), brillaban pola súa ausencia. Tempos efectivamente duros e complicados que este mestre, e todos os mestres, afrontaron con espírito de servizo e vocación.

Abstract. Juan Fernández Casal, a retired teacher and a regular contributor to this magazine, give us a reliable testimony close to the difficult life of those pioneering teachers who, with almost heroic dedication, worked in rural schools in the most remote places of Galicia at a time, fortunately already overcome, in which technical advances and basic services (roads, electric light) were conspicuous by their absence. Indeed hard and complicated times this teacher, and all the teachers, faced with the spirit of service and vocation.

Limiar

No ano mil novecentos sesenta fun destinada a unha escola situada no interior da montaña ourensá, preto da raia de Zamora. Nas mañáns craras de invernía dende a miña casa víase brilar o sol no remoto cumio da Pena Trevinca. Aqueles invernos eran longos e crus, e o máis do tempo os campos permanecían baixo a neve e os camiños, que carreiteiras e pistas non había, duros co lazo. Había que repicalos con picarañas cando levaban as vacas beber á fonte, por mor de non estragaren as patas. Tampouco había luz eléctrica. Era frecuente oír oubear na noite o lobo famento que baixaba á aldea na procura dunha presa doada. A vida era dura e difícil para todos e especialmente para min, afeito ás doces terras do Ullán. Pero como tantos outros mestres e mestras, moitos deles anónimos heroes que deron o mellor de si mesmos aos alumnos e á sociedade, houben adaptarme a aquelas ermas soedades. E nos momentos de liberdade que me deixaban os labores da escola falaba coa xente e procuraba axudarlles, ali-

viar as súas mágoas, aconsellalos, acompañalos na súa dor e contentarme coas súas alegrías. Terras fragosas e arredadas poboadas de xente humilde e inmemoriais costumes coma o de someter a concello público as decisións importantes da parroquia. Tempos de illamento secular e incultura crónica afortunadamente superados.

Conservo daqueles tempos lembranzas abondo. Puxen por escrito para esta revista unha manchea delas. Algunhas, aquelas que afectan aos sentimentos máis fondos da alma, non sabería expresalas con palabras, e outras non podon nin debo contalas, marcharán comigo.

O raposo anda ós ovos

Serían as sete da tarde dun abafante mes de xuño cando chaman á porta. Abro e vexo tres rapaces da miña escola; dous deles levaban un raposo morto pendurado dun pau polas pernas, o outro era o encargado de petar nas portas e pedir a esmola. Abofé que se trataba dun fermoso animal que, según me contaran, matara o pai dun deles cando tentaba entrar no galiñeiro.

Como sabemos, o raposo é o peor inimigo das galiñas cando andan ceibas; mata todas as que pode, come unha e enterra as outras á espera de que o estómago lle quede libre e así, pouco e pouco, vai matando a fame. Polo tanto, raposo que se mata é galiña que vive, e ovos e carne para o cocido ou o pote do caldo. Por iso era costume andar os rapaces polas aldeas pedindo ovos co raposo morto. A xente dállelos contenta porque un raposo menos supón moitas galiñas máis.

Días despois da visita dos rapaces comentáballes o feito ao meu amigo e veciño de porta o señor Manuel o Ferreiro. Home calado e de poucas palabras, mirou para min e dixo, *mal lle vai ao raposo cando anda ós ovos*. E para que eu entendese cabalmente o sentido do dito engadíu, *cando un raposo vai morto encolgado nun pau e os rapaces piden ovos, como lle vai ir ao raposo?* Mal, moi mal, pensei eu para min, non lle podería ir peor.

O caso é que os meu espilidos alumnos levaron os ovos como mandaba o costume e axusteilles en catro pesos o pelexo do raposo, que máis tarde levei a un curtidor para que mo preparase ben. Aínda andou moitos anos pola casa facendo de alfombra.

Enfermos e enterros

Moitas veces teño cavilado nas grandes penalidades que pasabamos os mestres das escolas rurais de antano, e máis as nosas familias, sen luz eléctrica, sen carreteiras nin vida social... O médico chamábase só en casos de extrema necesidade e, ás veces, xa non podía facer nada polo doente. Como eu era practicante e tiña, polo tanto, coñecementos básicos de medicina, e porque me gustaba axudar á xente fóra das horas de escola, acudía á casa dos enfermos cando mo pedían. Antes de chamaren ao médico (case sempre por indicación miña), visitaba eu ao doente na súa casa.

Lémbrome moi ben dun caso. Era un meniño de catro anos que me traen á casa con febre moi alta. Polos síntomas sospeitei que se trataba de difteria, mal moi frecuente naquela parte da provincia de Ourense que linda xa con Zamora. Inmediatamente lles dixen aos pais que marchasen con el ao médico e que o fixesen con toda urxencia porque a vida do meniño estaba en perigo. Engadín que dúas horas xa sería moito tardar. Tiñan o cabalo no monte e tardaron catro horas en traelo, unha en acomodar ao enfermo na montura e outra hora en chegar á vila. O médico confirma o meu diagnóstico; adminístralle soro antidiftérico e mándao para a casa. Aos dous días recae e entra en período de coma. O pobriño tardou unha hora en morrer. Adornaron con flores o seu cadáver na cama, como era o costume daquela aldea, e ao outro día fórono enterrar. Era o catro de xuño. O camposanto estaba nun lugar arredado, no alto da aldea. Cadrou naquel día unha nevarada serodia. Camiñabamos a modo, estremecidos de frío. O meniño levábao seu pai ao lombo nun cada-leito de madeira. Non había cura. Enterrouse o neno e regresamos á aldea. Cheguei á casa coas mans tolleitas e a alma aterecida.

Os lobos na aldea

Eran moi frecuentes as nevadas naquela aldea perdida onde exercín de mestre dous anos. Lembro nevadas que duraban dúas semanas con folerpas tan grandes que semellaban bolboretas brancas. Todos coñecemos o ruído da choiva cando peta nos tellados e pensamos que a neve, cando cae, é silandeira. Non é así, a neve besbesella suave, lenemente, hai que

prestar atención para oír o seu murmurio. O besbesello da neve éncheo todo, non sabes nunca de onde ven, parece un misterio. De vez en cando o ladro dun can rompe o silencio da noite. Outro can de máis lonxe contéstalle, e outro e outro máis se unen ao coro canino.

Por veces os cans calan de súpeto. Daquela xa todos sabemos que o lobo ronda pola aldea na procura dun bocado. As portas das casas, das cortes das vacas, dos cortellos das ovellas e as cabras están ben fechados. Buscan entonces un bocado máis doado: os cans. Hai ben poucos cans que non teman ao lobo, moi poucos. A meirande parte deles ao ver o lobo de preto nin sequera foxen, nin se laian. Ao día seguinte os rapaces traen a nova á escola; o lobo comeu o can de Xe de Orosa, e máis o de María a Moína.

Unha vez, pola mañá cedo, ao dereito de me erguer, vin as pasadas do lobo arredor da miña casa. Pero o lobo case nunca ataca aos homes, tampouco o teme demasiado; el anda á súa vida.

A imaxe da santa

En Seoane había unha imaxe da Virxe que estaba decote na casa de Xe de Orosa, alá no máis alto da aldea. A xente do pobo encomendáralle a este home a importante misión de sacar a Virxe á ventá cando se achegaba unha tormenta. E el cumpría puntualmente tan importante cometido. Crían de boa fe que a santa desfacía as tronas, trebóns e sarabias. Na miña estadía de dous anos naquela afas-

tada aldea sufrín trebóns, choivas e neves. Pedrazo que partía o louzado das casa e sarabias que esgazaban as árbores e estragaban as colleitas de trigo e centeo. Aínda hoxe non sei cal foi o fallo, se foi da Virxe ou de Xosé de Orosa. Poida que este home esquecera de poñer a Virxe, ou a colocara nunha ventá equivocada.

As lavandeiras

A meirande parte dos días, ao remate da escola da tarde, saía a algunhas casas visitar enfermos. Entraba en moitas, en case todas

as casas da aldea. Só nunha tiña vedada a entrada, na de Xe de Orosa, que se declarara inimigo meu por dubidar do seu poder (e máis da imaxe da Virxe) para desfacer trebóns e tempestades. A parte de abaixo daquelas casas aldeás era compartida, metade e metade, pola cociña, coa súa lareira, e as cortes das vacas. Animais e humanos compartían tamén a única entrada. A parte superior da vivenda, o sobrado, formaba unha peza única onde durmía toda a familia. Nalgunha casa teño visto uns tabiques febles feitos de canizo para separar algún cuarto, case sempre o dormitorio matrimonial. O sobrado e todas as estanzas enchíanse de fume cando ardía o lume na lareira porque as casas non tiñan cheminea. As paredes eran de pedregullo mal asentado e tiñan buratos e rendixas por onde entraba o vento e nos días de ventisca a neve, que formaba montonciños no chan. Nalgunhas casas poñían paraugas ou farrapeiros para protexerse da neve e da choiva. Tamén teño visto pitas durmindo aos pés da cama, así dábanse calor os humanos e os animais.

Chamábame moito a atención o cheiro inconfundible da roupa sucia que van amontoando nun recanto da casa ata que chega o tempo da lavadura. Naquela aldea da montaña facían dúas lavadu-

ras ao ano, en maio e setembro, nas dúas primaveras como eles dicían. O motivo é que antes de maio as augas do río viñan moi frías e no verán era tanto o traballo do campo que non había tempo para aquela tarefa. Habendo tanta roupa amontoada precisaban dispoñer de moitas mudas. A posesión de abondosas mudas era alá un indicador da riqueza da familia.

Teño presenciado algunhas sesións de lavado ao pé do río. Era aquel un labor colectivo. Non empregaban xabazón, que substituían por unhas herbas que medraban nas brañas e ribeiras. Queimaban estas plantas e coa borralla facían a bogada. Van alá máis de cincuenta anos, pero lembro aínda con claridade aquelas trinta ou corenta mulleres lavando na roupa mentres latricaban en voz alta, e aqueles prados montesíos cubertos de roupa branca, que mesmo parecía que nevara.

A meiga do Outeiro

Era pola noitiña dun morno día de maio. Preto da aldea, na cima do Outeiro estaba a Tía Manela facendo os seus rezos. Todos os días subía aquela muller a aquel altor dende onde se enxergaba toda a aldea e dende alí rezaba por todos, animais e facenda, polas colleitas, pola ánimas todas e pola xente viva. A primeira vez que a vin pareceume un asceta en oración, axeonllada nunha laxe cos brazos erguidos cara o ceo e debullando rezos nunha fala incomprendible que tiña

algo de latín, galego e castelán. De cando en cando debruzábase no chan, batía as mans contra a laxe e daquela erguíase cambiando de orientación. E volta co mesmo ritual. Souben polos veciños que a Tía Manela herdara dos seus maiores a obriga de implorar a protección da aldea e por iso era moi respetada. Por suposto, ela estaba dispensada dos labores comunitarios pois xa levaba traballo abondo.

Pasado algún tempo acabei afacéndome á meiga e aínda hoxe fechos os ollos e véxoa no alto do Outeiro, tráxica e miúda, facendo os seus rezos e protexéndonos de todo mal.

Os lobos van de caza

Foi a mediados de xuño cando presenciei a maior desfeita que os lobos causaran naquela comarca. Os dous pastores encargados de gardar as ovellas no monte, cansados de durmir no chan, acordaron deixar o gando no curro e facer noite nas súas casas, a uns quilómetros de distancia. O curro era un reduto rectangular de pedra con paredes de cerca de tres metros de altura e cunha soa entrada, moi estreita, que se atrancaba ben pola noite para que non entrase o lobo. Deixaron alí as ovellas despois de asegurar ben a porta pensando que o lobo non daría saltado aquela altura.

Pero todo resultou inútil para aqueles astutos e fortes animais. Á mañá, cando os pastores regresan, encontran un espectáculo terrorífico. Só vinte das duascenas ovellas foran respectadas polas alimañas, trinta agonizaban coa gorxa tronzada polos mordiscos. Todas as demais estaban mortas. Según contaban os veciños, foron dous lobos os que fixeron aquela matanza. Dicíanme que o lobo, cando ten presa doada, mata a oito aínda que estea farto e xa non precise comida. E como son moi intelixentes, polo olfato souberon que non había homes cerca. Ninguén se explicaba como fixeron para entrar, precisaron dar un salto grandísimo para superar o muro. Para saír tivérono máis doado, amontoaron varias ovellas a carón da parede e fuxiron por alí, levando, de paso, cadansúa ovella.

Aínda lembro os laios das mulleres ao veren aquel dantesco espectáculo. E lembro tamén a calor e aquel fedor abafante. Meu fillo e máis eu subimos ata alá arriba. Lamentei non ter unha cámara fotográfica para rexistrar aquelas esceas terribles. O que non sei é o que lles pasaría aos pobres e irresponsables pastores.